

УДК 377.3

Світлана Вдович

РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах передбачає не лише здобуття відповідних знань у тій чи іншій галузі науки та виробництва, опанування необхідними для професії, що здобувається, вміннями й навичками, а й формування професійних якостей, які допоможуть кваліфікованому робітникові у майбутній трудовій діяльності успішно виконувати свої професійні обов'язки.

Мета статті – обґрунтувати роль та значення гуманітарної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

Техніка і технології нині надзвичайно стрімко розвиваються і впливають на світогляд людини. Технократичне мислення, для якого «просто не існує категорій моральності та совісті; відсутнє усвідомлення відповідальності та почуття провини» [15], набуває популярності в суспільстві. «Техніко-технологічні зміни охоплюють і матеріальну, і духовну сфери. Що стосується матеріальної сфери, то вона знаходить свій вияв у способі виробництва, його засобах і потребах, виробничих відносинах і виробничих силах, де головною силою була і залишається людина. Хоча відомо, що в минулі роки людина реально була додатком техніки, виробництва, його «гвинтиком», отже, це була ідеологія технократизму. Технократизм же, за висловом академіка І. Зязюна, – це завжди антикультура, оскільки він руйнує людину, натомість справжня культура спрямована на її розвиток. Техніко-технологічні зміни в духовній сфері яскраво виражені у способах мислення, світогляді, виробництві ідей, поглядах, наукових пошуках, а в загальному плані – у духовній культурі суспільства й окремої особистості, духовному середовищі» [3, с. 7].

Г. Васянович, Г. Балущак і Т. Мельничук зазначають, що ніколи раніше технічний базис виробничої, трудової діяльності не ставив на передній план такі високі духовно-моральні, психологічні вимоги до людини, як нині. Водночас і людська праця ніколи не була настільки ви-

робничою, здатною не лише створювати нові можливості розвитку людини, а й негативно позначатися на психічних, духовно-моральних аспектах. Тому в умовах техніко-технологічних змін формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників повинно знаходити належне навчально-виховне забезпечення й узгоджуватися з їх професійною соціалізацією і професійно-творчим саморозвитком [3, с. 8]. Дослідники наголошують на важливості вивчення характеру і спрямованості техніко-технологічних змін, їх впливу на навчально-виховний процес, розвиток особистості, її професійні якості з метою формування цілісної особистості майбутнього кваліфікованого робітника і його професійних якостей і окреслюють провідні напрями впливу техніко-технологічних змін на ефективність навчання: розвиток і вдосконалення матеріально-технічної бази професійного навчального закладу; перепідготовка педагогічного складу; організація і проведення майстер-класів; розвиток мотивації в учнів успішно навчатися; посилення співпраці з роботодавцями; розвиток міжнародної співпраці; підготовка і впровадження міжнародних проектів [3, с. 9-13].

Як зазначає О. Коломієць, «якісні зміни у змісті освіти зумовили й нові вимоги до професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця, визначальними характеристиками повинні стати не спеціальні знання, уміння й навички, а особистісні риси, які допоможуть йому усвідомити людський сенс, місце і роль своєї діяльності у межах суспільного цілого. Йдеться, зокрема, про інтелектуальну компетентність, ініціативу, самоорганізацію, саморегуляцію, які мають допомогти в роботі над міждисциплінарними проектами, спілкуванні в інтернаціональному колективі, переоцінці накопиченого досвіду, аналізі своїх можливостей [16]. О. Вознюк виокремлює такі компоненти професійної діяльності інженера: ціннісні орієнтації, професійна етика, загальні здібності, спеціальні здібності, професійно значущі якості особистості, професійно необхідні знання, сфера професійної компетентності, професійні навички, професійні вміння та професійна техніка [4].

Конкурентоспроможний фахівець повинен не лише професійно та якісно виконувати свою роботу, використовувати найновіші виробничі технології, враховувати техніко-технологічні зміни, а й усвідомлювати значення своєї професійної діяльності, її можливі наслідки та вплив на навколишнє середовище, на формування і розвиток суспільства і людини в ньому, відповідально ставитися до впровадження нових технологій. Професійна діяльність фахівця будь-якої галузі виробництва повинна відповідати принципам і нормам моралі, загально-

людським цінностям, не загрожувати здоров'ю та життю людей, природі, існуванню людства загалом.

Технічна діяльність нині потребує гуманізації, водночас гуманітарії повинні «зробити крок назустріч освоєнню загальнолюдських цінностей, накопичених у науково-технічній сфері людської діяльності» [2].

Проблеми гуманізації, гуманітаризації та гуманітарної підготовки майбутніх фахівців досліджувалися багатьма вченими-педагогами (В. Андрущенко, С. Артюх, В. Астахова, А. Ашерев, Г. Балл, Р. Барт, Г. Бевз, М. Берулава, В. Бондаренко, С. Гончаренко, Н. Брюханова, Г. Васянович, Р. Гуревич, Г. Дегтярьова, М. Добрускін, В. Друзь, Е. Зеєр, Ф. Знанецький, І. Зязюн, М. Каган, О. Коломієць, В. Кольцов, Н. Крилова, І. Кузнєцова, Б. Лихачов, Е. Лузік, Р. Макайвер, Ю. Мальований, А. Маслоу, А. Молчанова, Н. Ничкало, І. Носаченко, К. Паттерсон, В. Онищенко, І. Підласий, О. Прокопова, Т. Равчина, К. Роджерс, С. Романова, О. Романовський, П. Сікорський, Б. Скіннер, І. Унт, Р. Хандерсон, К. Харріс, П. Херст, К. Часова, І. Чистовська, А. Ярошенко, О. Яцишина та ін.).

Сучасна вітчизняна педагогіка широко використовує поняття «гуманізація освіти» та «гуманітаризація освіти». Кожне з цих понять має своє певне семантичне значення, яке необхідно враховувати при визначенні мети, ідеї, системи цінностей, покладених в основу змісту, форм, методів, засобів освіти. Гуманізація визначається як принцип сучасного розвитку професійної освіти і є одним із важливих чинників соціального і духовного оздоровлення суспільства. Гуманізація зумовлює необхідність перегляду всіх компонентів навчально-виховного процесу, вимагає зміни характеру стосунків педагогів та учнів, передбачає взаєморозуміння й довіру в усіх видах їх спільної діяльності [17, с. 4].

Гуманізація та гуманітаризація визначені одними з провідних принципів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХ століття»), зокрема зазначено, що гуманізація освіти «полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи»; а гуманітаризація освіти «покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення» [13].

Такий підхід є доцільним і не викликає особливих заперечень. Проте щодо з'ясування сутності змісту гуманізації серед вітчизняних та зарубіжних вчених існують певні розбіжності, що, на наш погляд, є норма-

льним станом розвитку науки. Він свідчить про те, що саме явище гуманізації надто складне, аби повно визначити його тією чи іншою дефініцією. Отже, стає зрозумілим, чому сутність гуманізації одні вчені розглядають крізь призму подолання технократизму засобами пізнавальної діяльності, гуманістичного мислення, сходження до творчості (І. Зязюн, А. Молчанова, Н. Ничкало, І. Носаченко, В. Онищенко та ін.); інші – крізь призму адаптації й науково-технічного прогресу (В. Друзь, Н. Лозинська); решта прихильників поєднують ідею гуманізації з диференціацією й індивідуалізацією навчально-виховного процесу (В. Кольцов, Т. Равчина, П. Сікорський, І. Унт).

Гуманізація – це реалізація світоглядного принципу, в основі якого лежить повага до людей, піклування про них, переконання у їх великих можливостях самовдосконалення. Благо людини – основна мета суспільства. Рівноправні, справедливі та людські відносини – норма стосунків між людьми. У сфері праці гуманізація – це система моральних, психологічних, естетичних, правових, економічних і технічних заходів із метою перетворення праці у джерело суб'єктивного задоволення і розвитку особистості. Гуманізація освіти скерована на підготовку гуманної особистості та виходить із визнання самоцінності людини, її прав на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей. В основі гуманізації освіти лежить людинолюбство, визнання за вихованцями права на всебічний розвиток, створення для цього справжніх людських умов [10].

Наприклад, П. Сікорський зазначає: «Гуманізація – це олюднення школи, створення максимально сприятливих умов для розкриття і розвитку здібностей кожної дитини, формування взаємин, серцевиною яких є любов до дітей. Навчання, яке ґрунтується на єдиних навчальних планах і програмах, єдиних вимогах у засвоєнні знань до всіх учнів, яке розглядає засвоєння знань як самоціль, ніколи не відповідає принципу гуманізації. Диференціація навчання – один із основних шляхів утвердження гуманістичних основ освіти. Отже, принцип гуманізації передбачає таку систему шкільних взаємовідносин, у яких кожна дитина стає суб'єктом педагогічного процесу, а його умови дають можливість кожному учневі якнайповніше розвинути, сформувати загальнолюдські цінності, розкрити свої неповторні національні та особисті риси» [22, с. 26-27].

На думку І. Підласого, принцип гуманізації навчально-виховного процесу вимагає: 1) гуманного ставлення до особистості вихованця; 2) поваги до його прав і свобод; 3) пред'явлення вихованцю посильних і розумно сформульованих вимог; 4) поваги до позиції вихованця

навіть тоді, коли він відмовляється виконувати пред'явлені вимоги; 5) поваги до прав людини бути самою собою; 6) доведення до свідомості вихованця конкретних цілей його виховання; 7) ненасильницького формування потрібних якостей; 8) відмови від тілесних та інших покарань, які принижують честь і гідність особистості; 9) визнання права особистості на повну відмову від формування тих якостей, котрі за будь-яких причин суперечать її переконанням (гуманітарним, релігійним і т. ін.) [19, с. 177-178].

Автори концепції гуманітаризації загальної середньої освіти С. Гончаренко та Ю. Мальований гуманізацію освіти визначають таким чином: «Гуманізація освіти – це відображення в освітньому процесі тенденцій гуманізації сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю, а утвердження блага людини є найважливішим критерієм суспільних відносин. Вона полягає в рішучому повороті освітнього закладу до особистості учня, забезпеченні максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку його задатків і здібностей на основі поваги і довіри до нього, прийняття його особистісних цілей і запитів» [11, с. 6].

О. Романовський визначає основні психолого-педагогічні цілі гуманізації вищої технічної освіти: формування у студента якостей особистості, необхідних для успішної майбутньої трудової діяльності, а також для задоволення потреб саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації; подолання в молодіжному середовищі таких негативних соціальних явищ, як егоцентризм, груповий егоїзм, моральна деградація, комплекс соціальної неповноцінності, різке падіння шкали етичних цінностей, зневіра в соціальному прогресі, невпевненість у майбутньому тощо; подолання технократичних стереотипів мислення, утвердження гуманітарної культури; в умовах дефіциту навчального часу одним з основних напрямів організації навчального процесу в університетах має стати міждисциплінарність у навчанні, що сприяло б проникненню гуманітарного знання в природничо-наукові та технічні дисципліни, збагаченню гуманітарного знання природничо-науковою і фундаментальною компонентами [21]. Гуманітарна і технічна складові професійної підготовки майбутнього фахівця повинні не заперечувати, а, навпаки, взаємно збагачувати і взаємодоповнювати одна одну.

К. Часова визначає такі напрями процесу гуманізації освіти: відродження духовності; виховання навчаючи; визначення траєкторії особистої гуманної педагогіки кожного педагога; прагнення до рівноправного спілкування зі своїми учнями; індивідуалізація навчання; перетворення

взаємодії педагога й учнів у процесі навчання на засіб їхнього творчого саморозвитку; демократизація управління освітою [23].

З поняттям «гуманізація освіти» тісно пов'язане поняття «гуманітаризація освіти», причому таким чином, що, як справедливо зауважує М. Берулава, їх часто ототожнюють, а це недоречно в науковому вияві: «...Поняття «гуманізація освіти» часто ототожнюють з її гуманітаризацією, хоча це зовсім різні речі. Гуманітаризація освіти зовсім не обов'язково передбачає його гуманізацію, а посилення гуманізації далеко не завжди веде до її гуманітаризації. Так, акцент на посиленні вербалізму в навчальному процесі, характерний для європейської системи освіти, призвів до негативних наслідків; знизилася роль і значення практичного інтелекту і практичної діяльності, упав інтерес до природничих і технічних наук і, відповідно, рівень підготовки з цих предметів. Іноді ці поняття ототожнюються, особливо зарубіжними вченими, з посиленням децентралізації сфери освіти» [1, с. 9].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко подає такі визначення поняття «гуманізація» та «гуманітаризація»:

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає переоцінку, перегляд усіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції. Гуманізація освіти означає повагу школи й педагогів до особистості дитини, довіру до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів та інтересів; створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань дитини, для її повноцінного життя на кожному з вікових етапів, для її самовизначення. Шляхи гуманізації освіти: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури взаємовідносин; формування в учнів емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щирі, людяні, доброзичливі, милосердні, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини [6, с. 76].

Гуманітаризація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання і таким чином на формування особистісної зрілості учнів. Розвиток їхніх творчих здібнос-

тей. Гуманітаризація освіти спрямована на подолання утилітарно-економічного, технократичного підходу до освіти як системи підготовки кадрів і робочої сили з його нехтуванням людиною і духовними цінностями. Одним із найважливіших практичних напрямів гуманітаризації освіти є перегляд змісту навчання, відображення в ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки. Гуманітаризація передбачає також підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін при радикальному їх оновленні [7, с. 77].

Таким чином, С. Гончаренко розглядає гуманізацію та гуманітаризацію як незалежні методологічні принципи, які взаємодіють, хоча мають свої шляхи та напрями реалізації. У науковій статті «І все-таки гуманітаризація!» вчений висловлює думку, згідно з якою поняття «гуманітаризація освіти» охоплює ширше коло питань, пов'язаних із навчанням і вихованням, ніж поняття «гуманізація освіти». Воно значно змістовніше за свою сутність, оскільки стосується всіх процесів, які впливають на людину в цьому суспільстві. Проте, як зазначає вчений, саме навколо визначення понять «гуманітаризація» й «гуманізація» тривала дискусія. Пропонувалося «взагалі відмовитися від терміна «гуманітаризація» й обмежитися таким звичним для всіх терміном «гуманізація» або ж розглядати гуманітаризацію як засіб гуманізації. Дехто в полемічному запалі накинувся навіть на «гуманітарну педагогіку», твердячи, що такої педагогіки бути не може, оскільки «не може бути ніколи» [9, с. 4-5].

Дискусійний характер проблеми визначення понять говорить про необхідність більш глибокого дослідження методологічних і теоретичних основ гуманітаризації освіти. Проте у контексті нашого дослідження ми притримуємося думки С. Гончаренка, згідно з якою гуманітаризація освіти – це не лише відмова від тотального ідеологічного пресингу, але, передусім, визнання прав людини, інструмент національного самовизначення школи, включення її у світову цивілізацію [5, с. 3-6]. Вона передбачає технологію навчання, в якій усі педагогічні процеси спрямовуються на диференційований розвиток і саморозвиток особистості, максимальне наближення кожної навчальної дисципліни до майбутніх потреб дитини, формування системи морально-правових відносин, політичної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей, виховання на засадах християнської моралі, посилення ролі гуманітарних наук і гуманітарно орієнтоване вивчення інших навчальних предметів.

Сутність гуманітаризації освіти О. Романовський вбачає, перш за все, у «формуванні культури мислення, творчих здібностей студента на основі глибокого розуміння всієї культурно-історичної спадщини» [21]. Навчальні заклади, на його думку, покликані готувати фахівців, здатних до постійного саморозвитку, самовдосконалення, і чим багатшою буде його внутрішня сутність, тим яскравіше вона виявиться у професійній діяльності.

І. Чистовська зазначає, що «гуманітаризація – це підвищення питомої ваги соціально-економічних і інших гуманітарних навчальних дисциплін, удосконалення їх змісту й методики викладання з метою формування та забезпечення розвитку високих моральних якостей випускників вищих технічних навчальних закладів; гуманізація – це процес створення умов для самореалізації, самовизначення студентів, орієнтація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах насамперед на процеси формування особистості у всій багатогранній повноті її інтелектуального, культурного, психологічного і соціального розвитку» [24].

Дослідники виділяють зовнішню та внутрішню гуманітаризацію. Зовнішня гуманітаризація, як правило, полягає у збільшенні частки гуманітарних дисциплін у навчальних планах, тоді як внутрішня гуманітаризація покликана формувати гуманістичний світогляд, культуру мислення і творчі здібності майбутнього фахівця, готувати його до постійного саморозвитку і самовдосконалення у професійній діяльності.

У контексті нашого дослідження розглянемо поняття «гуманітарна освіта» і «гуманітарна підготовка».

За С. Гончаренком, гуманітарна освіта – це «сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок та вмінь. Гуманітарна освіта – важливий засіб формування світогляду, відіграє велику роль у загальному розвитку людей, в їхньому розумовому й моральному вихованні. Розрізняють загальну та професійну гуманітарну освіту. Загальну гуманітарну освіту дає середня загальноосвітня школа. Загальну вищу гуманітарну освіту здобувають у вузах у процесі вивчення соціально-гуманітарних наук студенти всіх спеціальностей. Спеціальну (професійну) гуманітарну освіту в галузі філософських історичних, філологічних, економічних, юридичних і педагогічних наук, різних видів мистецтва, культури, дають в основному університети й галузеві вузи, а з ряду спеціальностей – і середні спеціальні навчальні заклади» [8, с. 77]. Загальну гуманітарну освіту дають і більшість середніх спеціальних навчальних закладів.

Поряд із поняттям «гуманітарна освіта» вживають і поняття «гуманітарна підготовка». На нашу думку, якщо говорити про професійну освіту будь-якого фахівця негуманітарної сфери, то доцільніше використовувати термін «гуманітарна підготовка». Так, у Законі України «Про професійно-технічну освіту» у розділі IV «Організація навчального процесу в професійно-технічних навчальних закладах» зазначено: «Професійно-технічна освіта може включати природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку» [14]. Таким чином, гуманітарна підготовка (так само, як природничо-математична, фізична, загальнотехнічна, професійно-теоретична і професійно-практична) є складовою професійної освіти майбутнього фахівця.

О. Яцишина виокремлює три основні причини, які обґрунтовують необхідність вивчення гуманітарних дисциплін та отримання гуманітарної підготовки:

1. Здатність мислити. Завдяки розвідкам у галузі гуманітарних дисциплін ми вчимося мислити творчо і критично, роздумувати і ставити запитання. Такі навички дають нам змогу отримувати нові відомості з усіх сфер життя: від поезії та малярства до бізнесу та політики.

2. Розуміння світу. Дослідження людського досвіду накладається на наші знання про світ. Крізь призму досліджень науковців-гуманітаріїв ми вивчаємо культурні цінності представників різних культур, вникаємо в суть зразків мистецтва, історичних процесів.

3. Можливість прогнозування суспільно-політичних та культурно-історичних процесів. Сьогодні гуманітарні знання є підґрунтям для вивчення та розуміння досвіду людства. Дослідження в галузі філософії ведуть до роздумів над питаннями етики. Вивчення іншої мови допомагає відчувати «смак» спільних рис різних культур. Засвоєння історичного матеріалу сприяє кращому розумінню минулого, водночас, створюючи ясну картину майбутнього [25].

Гуманітарна підготовка покликана виховувати особистість, розвивати її інтелектуально-творчий потенціал, самостійність, активність, критичне мислення, а також формувати її моральні якості. ПТНЗ повинні готувати не лише висококваліфікованих фахівців, а й освічених, розвинутих, культурних, моральних людей.

Гуманітарна підготовка – це фундамент, на якому будується людська особистість. Поєднання гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією майбутніх фахівців – одна з найактуальніших проблем діяльності будь-якого професійного навчального закладу, в тому числі професійно-

технічного. Метою гуманітарної підготовки у професійному навчальному закладі повинні бути виховання особистості професіонала, здатного самостійно мислити і приймати нестандартні рішення, вільно орієнтуватися не лише у професійних питаннях, а й у складних проблемах суспільного й особистісного життя; формування відповідального ставлення до оволодіння професійними знаннями, свідомої потреби в самовдосконаленні, підвищенні рівня професійної майстерності; розвиток у майбутніх фахівців високої культури, поваги до законів України та правил поведінки; формування національної свідомості особистості, почуття національної гідності та самоповаги, поваги до традицій і звичаїв українського народу; розвиток ерудиції та комунікативних здібностей; формування естетичних якостей, інформаційної компетентності, а також толерантності, правової свідомості майбутніх фахівців.

«Усім своїм змістом гуманітарна освіта має бути спрямована на людину в усій повноті її природного й суспільно-індивідуального буття. Інтереси людини, її щастя, добробут, здоров'я, благополуччя – понад усе, незалежно від того, яка проблема – економічна, природнича, соціально-політична чи соціокультурна – розглядається в будь-якому навчальному предметі», – зазначає Е. Лузік [18].

До основних принципів гуманітарної підготовки науковці відносять: наукові засади; фундаментальність; системність; принцип єдності логічного й історичного; принцип єдності національного та загальнолюдського; принцип єдності суспільного й особистісного; принцип єдності теорії та практики; принцип єдності навчання та виховання; людинотворчий характер; світський характер [12].

О. Прокопова пропонує такі принципи посилення ролі гуманітарних дисциплін у змісті вищої освіти: орієнтація діяльності системи освіти на створення умов для духовного, етичного і культурного саморозвитку особистості; глибока фундаментальна і методологічна підготовка студентів у сфері гуманітарного знання, духовного життя людини і суспільства; освоєння студентами методології пізнання і творчості, практичної діяльності, соціальної поведінки і саморозвитку особистості як вирішальних умов досягнень успіху на життєвому шляху; створення передумов для органічного включення студентів у економічні, соціальні та культурні процеси розвитку світової цивілізації; органічний зв'язок навчального процесу з позанавчальною роботою, сферою дозвілля і відпочинку студентів, широке залучення до викладання у виші діячів науки і культури; демократизація всієї системи вищої освіти та перехід на особистісно орієнтоване навчання в цілому [20].

Вітчизняні науковці (В. Андрущенко, В. Вдовиченко, Є. Сластенко, В. Сосна та ін.) наголошують на необхідності впровадження нової концепції гуманітарної освіти, яка «потребує оновлення всього комплексу науково-методичної роботи..., розробки сучасних підходів до визначення змісту, форм і методів викладання дисциплін гуманітарного циклу, оперативної роботи з підготовки та видання нових навчальних програм, підручників та посібників, заходів щодо підвищення кваліфікації та перекваліфікації професорсько-викладацьких кадрів» [12]. Впровадження нової концепції гуманітарної освіти, на їхню думку, надасть можливість ще більше розкрити свідому діяльність індивіда, який, прагнучи створити нову реальність, керується критеріями знання, професіоналізму, усвідомленням власної відповідальності як за себе, так і за суспільство в цілому; виховати у молодій особі високі гуманістичні якості: людяність, повагу до людей, людську гідність, культуру спілкування, цивілізоване співжиття [12].

На необхідності впровадження нової гуманітарної парадигми освіти наголошує Е. Лузік, яка зазначає, що «сучасна парадигма освіти повинна будуватись, з одного боку, на основі визначення людини абсолютною цінністю й, з іншого боку, на розумінні її як складної структури, яка об'єднує в собі загальне, особисте, часткове й типовоє. При цьому освітній вимір людського буття характеризує всю сукупність процесів становлення особистості, які, у свою чергу, виступають як умова й необхідна передумова відтворення, функціонування і розвитку соціуму. Багатоаспектність структури людини диктує необхідність гармонійного сполучення в процесі її розвитку елементів національної й загальнолюдської культури. Такий підхід може базуватися лише на створенні єдиного освітнього простору як необхідної умови сучасного розвитку цивілізації, що припускає гармонійну єдність у змісті виховання й утворення національних та загальнолюдських цінностей, чим забезпечує оптимальні умови для цілісного розвитку особистості. Таким чином, нова гуманітарна парадигма освіти, що формується на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку науки, культури, освіти та виховання, доведених теорією та перевірених практикою знань, має відповідати потребам особистості, суспільства та держави» [18]. Основними шляхами досягнення нової гуманітарної парадигми освіти вчена вважає: вивчення і розвиток вітчизняної культури; опанування мови (фахової та літературної); вивчення й рецепція кращих досягнень світової духовної культури й гуманітарної науки зокрема; оволодіння основними засобами залучення до світової культури й сучасних засобів

наукової комунікації (вивчення іноземних мов, оволодіння комп'ютерними технологіями, Інтернетом тощо); запровадження ефективних освітніх технологій, включно з дистанційними; участь у створенні нової системи методичного й інформаційного забезпечення освіти через входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації; інтеграція академічної та галузевої науки; вироблення стратегії розвитку гуманітарної освіти в гуманітарних, технічних, природничих вищих закладах освіти, перспектив відродження й розвитку національної вищої школи, нових педагогічних технологій; розроблення системи діагностики якості гуманітарної освіти для визначення відповідності рівня освіти державним стандартам з урахуванням досвіду, який уже набули навчальні заклади України [18].

Як зазначає О. Романовський, «сучасна парадигма освіти повинна бути гуманістичною, людиноцентристською, повинна зосереджуватися на духовному розвитку суб'єктів навчання, на їхній системі цінностей. Вона мусить ставити завдання формування етичних і волевих якостей фахівця, розвивати творчу свободу особистості» [21].

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначено такі шляхи реформування змісту гуманітарної підготовки: формування гуманітарного мислення, опанування рідною, державною та іноземними мовами; прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і світової культури; осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку; формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культури; утвердження пріоритетів здорового способу життя людини; відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно- (народо-) знавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України; забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями і знаннями в галузях мистецтв; формування етичних цінностей [13].

Слід зазначити, що у професійних навчальних закладах (як вищих, так і професійно-технічних) пріоритетною є професійна підготовка. Гуманітарна підготовка часто-густо вважається другорядною, а інколи й зовсім нехтується. Як зазначає О. Прокопова, нині спостерігається «поступове й постійне «витискання» з підготовки фахівців гуманітарної складової. Результатом такого процесу стала нездатність багатьох фахівців своєчасно реагувати на суспільні зміни, розуміти проблеми, що виникають у світі, та шукати шляхи їх вирішення» [20].

Крім цього, постійно скорочується кількість годин, відведених на предмети гуманітарного циклу, вони викладаються ізольовано один від одного, що, зважаючи на перевантаження учнів іншими предметами зі спеціальності, зводить ефективність гуманітарної підготовки до мінімуму та не забезпечує цілісної системи гуманітарних знань, а отже, професійної культури майбутнього фахівця.

Однак гуманітарна складова професійної освіти в сучасних професійних навчальних закладах покликана забезпечити підготовку фахівця високої гуманістичної свідомості, що усвідомлює значення впровадження нових технологій у виробничій сфері та несе відповідальність за їх наслідки для суспільства.

Нині гуманітарні предмети викладаються у професійно-технічних навчальних закладах за програмами загальноосвітньої школи. На нашу думку, викладання гуманітарних предметів повинно бути професійно спрямованим, їх зміст і форми вивчення потребують оновлення.

Як зауважує О. Вознюк, необхідно наповнити процес навчання і виховання «гуманітарним змістом, котрий узгоджується із кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на безпосередній розвиток людини і відповідає потребам її самореалізації й актуальним завданням відродження культури» [4].

Основними елементами гуманітарної підготовки є: світоглядно-філософська, соціально-політична та соціологічна підготовка; історична, культурологічна та філологічна підготовка; українознавча підготовка; еколого-природнича, політологічна й економічна підготовка; правова освіта; психолого-педагогічна підготовка; етична й естетична освіта; система знань і навичок [12].

У професійно-технічних навчальних закладах вивчаються такі предмети гуманітарного циклу: українська мова, українська література, зарубіжна література, іноземна мова, історія України, всесвітня історія, правознавство, людина і світ, економіка, художня культура.

На уроках української й іноземних мов, української та зарубіжної літератур формуються такі якості особистості, як комунікативність, духовність, моральність, відповідальність, національна свідомість, патріотизм, толерантне ставлення до інших культур, творчість, креативність, естетичність, активність, самостійність мислення та ін.

Вивчення історії, правознавства, курсу «Людина і світ» відіграє провідну роль у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді, формуванні справжніх громадян-патріотів України, формуванні таких якостей майбутніх кваліфікованих робітників, як здатність мислити, гуманність, демокра-

тичність, відповідальність, патріотизм, національна гідність, активність, діяльність, об'єктивність, товариськість, повага до особистості тощо.

Вивчення економіки у професійно-технічних навчальних закладах сприяє формуванню в майбутніх кваліфікованих робітників таких особистісних якостей, як господарність, раціональність, економність, бережливість, заощадливість, підприємливість та ін.

Вивчення курсу «Художня культура» сприяє особистісному художньо-естетичному розвитку учнів, формуванню у них світоглядних орієнтацій і компетенцій у сфері художньої культури, вихованню потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні у процесі опанування цінностями української та зарубіжної культурно-мистецької спадщини.

Гуманітарна підготовка у професійно-технічних навчальних закладах здійснюється безпосередньо у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. Однак, зважаючи на недостатню кількість годин, відведених на їх вивчення, недостатню загальноосвітню підготовленість учнівської молоді та другорядність гуманітарної підготовки у професійних навчальних закладах, доцільно інтегрувати навчальні гуманітарні предмети або окремі теми у зміст професійно-теоретичної підготовки, використовувати гуманітарні знання у професійно-практичній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

Таким чином, у формуванні професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників у процесі гуманітарної підготовки важливою є співпраця всіх педагогічних працівників професійно-технічного навчального закладу, а саме: викладачів як загальноосвітніх, так і спеціальних дисциплін, майстрів виробничого навчання, вихователів, соціальних працівників і психологів. Лише спільними зусиллями всіх педагогічних працівників ПТНЗ можна досягти потрібного результату – формування професіонала з необхідними професійними якостями, високоосвіченого, конкурентоспроможного, здатного розвиватися і вдосконалюватися.

Посилання:

1. *Берулава, М. Н.* Состояние и перспективы гуманизации образования // Педагогика. — 1996. — № 1. — С. 9-11.
2. *Бондаренко, В. В.* Гуманітарна складова поліфункціональної підготовки конкурентоспроможного інженера-педагога / *В. В. Бондаренко* // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. — 2013. — Вип. 40. — С. 16-23.
3. *Васянович, Г.* Техніко-технологічні зміни і їх вплив на навчально-виховний процес у вищому професійному закладі сфери обслуговування / *Григорій Васянович, Анна Балущак, Тетяна Мельничук* // Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчаль-

- них закладах : матеріали звітної науково-практичної конференції Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (4 березня 2015 р., м. Львів) та Науково-практичної конференції (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (19 травня 2015 р., м. Львів). — Львів, 2015. — С. 7.
4. *Вознюк, О. М.* Особливості вивчення гуманітарних дисциплін у технічних університетах // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Педагогіка. Психологія. — 2006. — № 1. — С. 126-128. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2006-1/01_Voznyuk.pdf
 5. *Гончаренко, С. У.* Від педагогічної драми до нової філософії освіти // Рідна школа. — 1993. — № 10. — С. 2-7.
 6. *Гончаренко, С. У.* Гуманізація освіти // *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — С. 76.
 7. *Гончаренко, С. У.* Гуманітаризація освіти // *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — С. 77.
 8. *Гончаренко, С. У.* Гуманітарна освіта // *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — С. 77.
 9. *Гончаренко, С. У.* І все-таки гуманітаризація! // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 1. — С. 3-7.
 10. Гуманізація // Словарь. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://psihotesti.ru/gloss/tag/gumanizatsiya/>
 11. Гуманітаризація загальної середньої освіти : проект концепції / Авт. : *С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований.* — К., 1994. — 36 с.
 12. Гуманітарна освіта в системі підготовки інженерних кадрів: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/9383/1/13.pdf>
 13. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>
 14. Закон України «Про професійно-технічну освіту». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>
 15. *Зинченко, В. П.* Рассудок и разум в контексте развивающего образования // Вестник Российского университета дружбы народов, серия Философия. — 2009. — № 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ippd.ru/resources/library?file=515>
 16. *Коломієць, О.* Гуманітарні основи сучасної системи освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця / *Олена Коломієць* // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. — 2013. — Ч. 1. — С. 108-116. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpu_dpu_2013_1_16.pdf
 17. Концепція професійної освіти України. — К., 1991. — 40 с.
 18. *Лузік, Е.* Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України: проблеми та перспективи / *Е. Лузік* // Філософія освіти. — 2006. — № 2(4). — С. 266-276. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.philosophy.ua/lib/20luzik-fo-2-4-2006.pdf>

19. *Подласый, И. П.* Педагогика : учеб. для студентов высших пед. учеб. заведений. — М. : Гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 1996. — 432 с.
20. *Прокопова, О. П.* Вивчення гуманітарних дисциплін у формуванні майбутніх фахівців (інженерів-механіків). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ippobuk.cv.ua/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2015&month=10&day=5/
21. *Романовський, О. Г.* Психолого-педагогічні основи гуманізації технічної освіти / *О. Г. Романовський* // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. До 125-річчя НТУ «ХП» : зб. наук. пр. / ред. *Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський*. — Харків : НТУ «ХП», 2010. — С. 51-59.
22. *Сікорський, П. І.* Пріоритет загальнолюдських цінностей в освіті // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти : науково-методичний збірник / Ред. кол. : *І. А. Зязюн, В. О. Зайчук, Н. Г. Ничкало* та ін. — К., 1995. — С. 25-27.
23. *Часова, Н. С.* Гуманізація освіти в Україні: теоретичний аналіз / *Н. С. Часова* // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. Вип. 4 / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благодійн. фонд ім. Антона Макаренка ; [голов. ред. *Сисоєва С. О.* ; відп. секр. *Л. Козак* ; редкол. : *Л. Хоружа* та ін.]. — Київ : Едельвейс, 2013. — С. 194-201.
24. *Чистовська, І. П.* Гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах / *І. П. Чистовська* // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. — 2008. — № 1(22). — С. 191-193.
25. *Яцишина, О. В.* Гуманітарна підготовка: проблема визначення та роль у професійній освіті майбутнього лікаря. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_OINXXI_2013/Pedagogica/2_146812.doc.htm

References (transliterated and translated):

1. *Berulava, M. N.* Sostoyaniye i perspektivy gumanizatsii obrazovaniya (State and prospects of education humanization). // Pedagogy, 1996. Vol. 1, pp 9-11.
2. *Bondarenko, V. V.* Humanitarna skladova polifunktsionalnoi pidhotovky konkurentospromozhnoho inzhenera-pedahoha (Humanitarian component of competitive engineer-teacher's multifunctional training). // Means of Educational and Scientific Research, 2013. Issue 40. pp. 16-23.
3. *Vasianovych, H., Balushchak A., Melnychuk T.* Tekhniko-tekhnologichni zminy i yikh vplyv na navchalno-vykhovnyi protses u vyshchomu profesiinomu zakladi sfery obsluhovuvannya (Technical and technological changes and their impact on the educational process at higher vocational school of service sector). // Problems of future skilled workers' training at vocational schools : Proceedings of reporting scientific conference in Lviv Scientific and Practical Center of the Institute of Vocational Education of National Academy of Pedagogy of Ukraine «Psycho-pedagogical support of skilled workers' training» (March 4, 2015, Lviv) and of scientific conference (in the framework of the Science Festival) «Improving the quality of future skilled workers' training at vocational schools» (May 19, 2015, Lviv). Lviv, 2015, p. 7.
4. *Vozniuk, O. M.* Osoblyvosti vyvchennia humanitarnykh dystsyplin u tekhnichnykh universytetakh (Features of studying humanities at the Technical University). // Bulletin of National Technical University of Ukraine «Kyiv Poly-technical Institute». Phi-

- losophy. Pedagogy. Psychology, 2006. Vol. 1, pp. 126-128. [Electronic resource]. — Mode of access : http://novyn.kpi.ua/2006-1/01_Voznyuk.pdf
5. *Honcharenko, S. U.* Vid pedahohichnoi dramy do novoi filosofii osvity (From teaching drama to a new philosophy of education). // *Native School*, 1993. Vol. 10, pp. 2-7.
 6. *Honcharenko, S. U.* Humanizatsiia osvity (Humanization of Education) // *Honcharenko, S. U.* Ukrainian Pedagogical Dictionary, Kyiv, 1997, p. 76.
 7. *Honcharenko, S. U.* Humanitaryzatsiia osvity (Humanization of education) // *Honcharenko, S. U.* Ukrainian Pedagogical Dictionary, Kyiv, 1997, p. 77.
 8. *Honcharenko, S. U.* Humanitarna osvita (Humanitarian education) // *Honcharenko, S. U.* Ukrainian Pedagogical Dictionary, Kyiv, 1997, p. 77
 9. *Honcharenko, S. U.* I vse-taky humanitaryzatsiia! (And still humanization!) // *Pedagogy and Psychology*, 1995. Vol. 1, pp. 3-7.
 10. Gumanizatsiya (Humanization) // Dictionary [Electronic resource]. — Mode of access : <http://psihotesti.ru/gloss/tag/gumanizatsiya/>
 11. *Honcharenko, S. U.* & *Yu. I. Malovanyi.* Humanitaryzatsiia zahalnoi serednoi osvity : proekt kontseptsii (Humanitarization of general secondary education : Project of the concept) Kyiv, 1994, 36 p.
 12. Humanitarna osvita v systemi pidhotovky inzhenernykh kadriv: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku (Humanitarian education in the system of engineers' training: current state, problems and prospects of development). [Electronic resource]. — Mode of access : <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/9383/1/13.pdf>
 13. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia») (State national program «Education» («Ukraine of the 21th century»)). [Electronic resource]. — Mode of access : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>
 14. Zakon Ukrainy «Pro profesiino-tekhnichnu osvitu» (Law of Ukraine «On Vocational Education»). [Electronic resource]. — Mode of access : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-Br>
 15. *Zinchenko, V. P.* Rassudok i razum v kontekste razvivayushchego obrazovaniya (Reason and mind in the context of developing education). // *Bulletin of the Russian Peoples' Friendship University, a series of philosophy*, 2009. Issue 2. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.ippd.ru/resources/library?file=515>
 16. *Kolomiets, O.* Humanitarni osnovy suchasnoi systemy osvitno-profesiinoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia (Humanitarian foundations of the modern system of education and professional training of specialist) // *Collected works of Uman State Pedagogical University*, 2013. Part 1, pp. 108-116. — [Electronic resource]. — Mode of access : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpu_dpu_2013_1_16.pdf
 17. Kontseptsiiia profesiinoi osvity Ukrainy (The concept of professional education Ukraine). Kyiv, 1991, 40 p.
 18. *Luzik, E.* Humanitarna osvita v protsesi pidhotovky spetsialistiv profilnykh VNZ Ukrainy: problemy ta perspektyvy (Humanitarian education in teaching professionals at specialized universities of Ukraine: problems and prospects) // *Philosophy of Education*, 2006. Vol. 2 (4), pp. 266-276. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.philosophy.ua/lib/20luzik-fo-2-4-2006.pdf>
 19. *Podlasy, I. P.* Pedagogika : ucheb. dlya studentov vysshikh ped. ucheb. zavedeny (Pedagogy : Textbook for students higher teacher training institutions). Moscow, 1996, 432 p.

20. *Prokopova, O. P.* Vyvchennia humanitarnykh dystsyplin u formuvanni maibutnikh fakhivtsiv (inzheneriv-mekhanikiv) (The study of humanities in shaping future professionals (Mechanical Engineers). – [Electronic resource]. – Access: http://ippobuk.cv.ua/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2015&month=10&day=5/
21. *Romanovskiy, O. H.* Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsii tekhnichnoi osvity (Psycho-pedagogical foundations of humanization of technical education) // Problems and prospects of forming a national humanitarian-technical elite. The 125th anniversary of National Technical University «Kharkiv Technical Institute»: Collected works / Ed. by *L. L. Tovazhnyanskyi, O. H. Romanovskiy*. Kharkiv, 2010, pp. 51-59.
22. *Sikorskyi, P. I.* Priorytet zahalnoliudskykh tsinnostei v osviti (Priority of human values in education) // Humanization and liberalization of professional education, scientific and methodical collection / Eds.: *I. A. Ziaziun, V. A. Zaychuk, N. H. Nychkalo et.al.* Kyiv, 1995, pp. 25-27.
23. *Chasova, N. S.* Humanizatsiia osvity v Ukraini: teoretychnyi analiz (Humanization of education in Ukraine: theoretical analysis) // Teaching process: theory and practice: Collected works. Vol. 4 / Kyiv University named after Boris Hrinchenko, Anton Makarenko Charitable Foundation; [Ed. by Sysoieva S. O., Kozak L., Khoruzha L. et al.]. Kyiv, 2013, pp. 194-201.
24. *Chystovska, I. P.* Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh (Humanization and liberalization of the educational process at higher technical institutions) // Bulletin of National Technical University of Ukraine «Kyiv Poly-technical Institute». Philosophy. Psychology. Pedagogy : Collected works, 2008. Vol. 1 (22), pp. 191-193.
25. *Yatsyshyna, O. V.* Humanitarna pidhotovka: problema vyznachennia ta rol u profesiinii osviti maibutnoho likaria (Humanitarian training: the problem of definition and the role in future doctor's professional education). – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.rusnauka.com/30_OINXXI_2013/Pedagogica/2_146812.doc.htm

Стаття надійшла до редакції 29.04.2015

С. Вдович

Роль гуманитарной подготовки в формировании профессиональных качеств будущих квалифицированных рабочих

В статье обосновано роль и значение гуманитарной подготовки будущих квалифицированных рабочих в профессионально-технических учебных заведениях. Автор рассматривает сущность таких понятий, как гуманизация образования, гуманитаризация образования, гуманитарная подготовка, гуманитарное образование, и отмечает, что гуманитарная подготовка в профессиональных учебных заведениях часто считается второстепенной, а иногда и вовсе игнорируется, гуманитарные предметы преподаются по программам общеобразовательной школы. Автор считает, что преподавание гуманитарных предметов (украинского и иностранных языков, украинской и зарубежной литература, истории

України, всемирной истории, правоведения, экономики, художественной культуры) в профессиональных учебных заведениях должно быть профессионально направленным, а их содержание и формы изучения требуют обновления. Целесообразно интегрировать учебные гуманитарные предметы или отдельные темы в содержание профессионально-теоретической подготовки, использовать гуманитарные знания в профессионально-практической подготовке и формировании профессиональных качеств будущих квалифицированных рабочих.

Ключевые слова: гуманизация образования, гуманитаризация образования, гуманитарная подготовка, гуманитарное образование, квалифицированный рабочий, профессионально-техническое учебное заведение.

S. Vdovych

Role of Humanitarian Training while Forming Future Skilled Workers' Professional Qualities

The article substantiates the role and the importance of humanitarian training of future skilled workers at vocational schools. The author considers the essence of such concepts as the humanization of education, humanitarianization of education, humanitarian training, liberal education; and notes that humanitarian training at vocational schools is often considered minor, and sometimes even ignored, the humanities are taught according to secondary school programs. The author believes that the teaching of the humanities (Ukrainian and foreign languages, Ukrainian and foreign literature, history of Ukraine, world history, law, economics, and art culture) at vocational schools must have professional orientation, and their contents and forms of the studying need to be updated. It is advisable to integrate the humanities subjects or separate topics into the content of vocational and theoretical training, to use humanitarian knowledge in the vocational and practical training of future skilled workers while forming future skilled workers' professional qualities.

Key words: humanization of education, humanitarianization of education, humanitarian training, liberal education, skilled workers, vocational schools.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович